

El context institucional en la formació dels mestres a les Illes Balears (1914-1936)

Jaume Oliver Jaume*

La formació del professorat mai no ha estat una tasca fàcil, i en molt poques ocasions ha estat ben resolta. La gran diversitat de factors de tot tipus (ideològics, tècnics, històrics) que hi han de confluïr, i reforçar-se, per tal d'aconseguir un bon resultat, converteix en esdeveniment infreqüent el fet de llur coincidència. El marc temporal objecte d'aquesta aproximació de síntesi (1914-1936) n'és un bon exemple.

Efectivament, i segons es constata a continuació, l'esmentat període queda definit per unes característiques tals que el converteixen en paradigmàtic i irrepetit (tot i tenint en compte els diversos moments històrics i socio-econòmics que omplen aquests anys). Malgrat que alguns d'aquests trets haguessin tingut llur inici abans de l'any 1914, pot resultar aquesta data significativa per la publicació del Pla d'estudis de Magisteri (MEC, 1982) que unificava els títols de Mestre Elemental i Mestre Superior, i per la intensificació del moviment de renovació pedagògica a Mallorca.

«A partir de 1914 la dinàmica manifesta d'alguns professors de l'illa, quant a la innovació educativa, adquireix encara un significat més gran en el sentit que s'escampen les idees noves i també s'inicien, encara que tímidament, pràctiques escolars realment innovadores. Cal destacar en aquest context el cicle de conferències que va impartir Gabriel Comas a l'Associació Provincial de Mestres, fruit dels seus viatges per la península i l'estranger. Aquesta vegada tractà els temes següents: Organització i funcionament de l'Escola del Bosc de Barcelona; el grup escolar de Girona; el sanatori de Pedrosa a

* Universitat de les Illes Balears.

Santander; les colònies escolars de Bèlgica; l'educació de pàrvuls i els jardins de nins; l'ensenyament dels anormals i l'organització de les classes destinades a ells; l'obra del Dr. Decroly a Brussel·les. A més d'això, ensenyà a curssets de caire pràctic les tècniques i mètodes següents: Horaris i programes per als jardins de nins; el cant i la música; l'ensenyament del dibuix i els dons de Froebel.» (COLOM, 1978, 37.)

L'any 1936, per la sistemàtica i total repressió vers tot el que fos representatiu de la pedagogia anterior, marca, per un trist privilegi, el final de l'època que analitzam.

En relació amb la formació inicial dels mestres, i en el marc de les escoles normals, cal remarcar els plans d'estudis de 1914 i de 1931 —dit el Pla professional— i, d'altra banda, el transcendent paper de l'Escola Annexa a l'Escola Normal quant a la formació pràctica. En relació amb la formació permanent, basta esmentar el Museu Pedagògic Provincial, creació de l'inspector Joan Capó, per tenir la qüestió adequadament plantejada. I afegir, no sols com una constatació sinó també com una profunda convicció, des de la perspectiva d'abans i d'ara, que la qualitat d'ambdues, la inicial i la permanent —en realitat dues cares del'única formació sempre oberta dels mestres—, creix i es consolida amb l'ajut i per la influència de l'altra.

Les escoles normals i les escoles de pràctiques

Efectivament, la situació de les escoles normals (OLIVER, 1978) a casa nostra a l'època que analitzam fou la millor de tota la seva història. Creada la masculina l'any 1842 i la femenina l'any 1872 (i regentada per les religioses de la Puresa), les dues havien sobreviscut a totes les incidències legals pròpies del segle XIX. L'any 1913 l'Escola Normal Femenina, segons ordre del ministre d'Instrucció Pública Santiago Alba, deixà d'ésser regentada per l'ordre que fundà la mare Alberta Giménez, i hi foren destinades quatre catedràtiques que just havien acabat els estudis a l'Escola Superior de Magisteri de Madrid: Mercedes Usúa, Carmen Cascante, Rosa Roig i Concepció Majano. Aquest esdeveniment secularitzador, viscut traumàticament per gran part de l'opinió pública, possibilità un nivell extraordinari per a aquest centre (recordem que, més endavant, s'incorporaren al claustre Amparo Ibáñez, Anna Canalias i Caterina Vives).

De forma semblant, l'Escola Normal Masculina rebia professorat format a l'Escola Superior de Madrid (per exemple, i entre altres, Francisco Bello, Pompeu Rosselló, Lluís Férbal, Lluís Garcia Sainz, Josep M. Olmos, Josep Ensenyat, Gabriel Viñas, Josep M. Eyaralar), mentre s'anava desenvolupant el Pla de 1914.

Aquest Pla (considerat en alguns aspectes tan encertat com el Pla professional) durava quatre cursos, pressuposava els estudis primaris i constava de les matèries següents:

Primer curs: *Religión e Historia Sagrada, Teoría y práctica de la lectura, Caligrafía, Nociones generales de Geografía y Geografía regional, Nociones de Historia e Historia de la Edad Antigua, Nociones y ejercicios de Aritmética y Geometría, Música, Dibujo, Labores.*

Segon curs: *Religión y Moral, Gramática Castellana, Caligrafía,*

Geografía de España, Historia de la Edad Media, Aritmética y Geometría, Pedagogía, Música, Dibujo, Labores.

Tercer curs: *Gramática Castellana, Geografía Universal, Historia de la Edad Moderna, Álgebra, Física, Historia Natural, Francés, Pedagogía, Labores, Prácticas de Enseñanza.*

Quart curs: *Elementos de Literatura, Ampliación de Geografía de España, Historia Contemporánea, Rudimentos de Derecho y Legislación Escolar, Química, Francés, Historia de la Pedagogía, Economía doméstica, Prácticas de Enseñanza.* (MEC, 1982, 28-30).

El Pla de 1914 possibilità el coneixement i la divulgació entre els mestres de les idees de l'Escola Nova i dels mètodes i les tècniques classificats com a actius, i assolí uns objectius d'una considerable exigència en la formació inicial dels mestres.

«Como he dicho al principio, las Profesoras procedían de la Escuela Superior de Magisterio y seguramente de su período más interesante; por esto las técnicas de aquella Escuela fueron las aplicadas en ella (la de Palma de Mallorca). Las tendencias modernas en aquel momento se nos dieron a conocer especialmente en las clases de Historia y Pedagogía, las más conflictivas. [...]

»Recuerdo a Dña. Rosa Roig que en 1920 llevaba a sus discípulos a contemplar una cúpula o una reproducción de un arco románico en la capilla del Temple, o al Museo Arqueológico Diocesano, en aquellos días verdadero almacén de antiguallas, o a las conferencias de arqueología de los martes.

»En la clase de Pedagogía puedo decir que todo lo que hoy se estudia como novedad, Dña. Concha Majano ya nos lo mencionaba en sus explicaciones en 1920 y 1921. Los clásicos de la Pedagogía y los entonces modernos (en aquella época): Claparède, con su obra Psicología del niño nos llenó de manera interesante todo el curso último que dicha profesora permaneció en Palma de Mallorca. Teorías del juego, del interés (Herbart), atisbos de educación sexual, y mucho más, fue puesto a nuestro alcance, aún siendo tabú...» (Margalida Bordoy i Sansó a OLIVER, 1978, 39).

«El nivell era molt bo [es refereix a l'Escola Normal Femenina de Palma, ja estatal], de tal forma que quan vaig ésser professora durant deu anys de l'Instituto-Escuela de Madrid, d'on era directora María de Maeztu, podia aplicar moltes coses de la Normal de Palma que allà no sabien, sap? Jo ho havia mamat aquí...» (Anna Comas Camps a OLIVER, 1985, 26).

El Pla de 1931, dit Pla professional, dissenyat en l'eufòria republicana per Marcel·lí Domingo, ministre d'Instrucció Pública, i Rodolf Llopis, director general d'Ensenyança Primària, convertia les escoles normals (que, d'altra banda, unificava amb la implantació de la coeducació) en centres de nivell universitari (exigien els mateixos estudis previs que per a l'ingrés a una facultat) i constava de tres cursos de formació, més un de pràctica absoluta i exclusiva —disseny que, per cert, mai no ha estat superat ni igualat— i era integrat per les matèries següents:

Primer curs: *Psicología, Metodología general, Biología, Fisiología, Metodología de las Matemáticas, Metodología de la Lengua, Filosofía, Formación doméstica, Idioma, Realizaciones, Dibujo.*

Segon curs: *Fisiología, Metodología de Física, Biología, Historia, Geografía, Nociones de Historia, Psicología, Antropología, Música, Idioma, Formación didáctica, Realizaciones, Dibujo.*

Tercer curs: *Teoría, Literatura y Arte, Ética y Sociología, Historia, Geografía, Idioma, Educación Física y Juegos infantiles, Psicotecnia escolar, Música, Trabajos monográficos de Pedagogía, Trabajos monográficos de Cultura, Especialidades.* (MEC, 1982, 28-30).

«Som alumne d'un pla excepcional i no me n'amag de dir-ho. Jo vaig fer complet i bé el que s'ha anomenat Pla Professional de la República. Aquest Pla, obra d'en Marcel·lí Domingo i d'en Rodolfo Llopis, que ha tornat a Espanya, ja convertit en un vell —però un vell ple d'energia i decisió—, va esser una cosa excepcional. A mi sempre m'ha meravellat que la República tingués seny i coneixement per a mantenir aquest Pla durant tots els seus anys. El Pla fou fet per les esquerres més esquerres, llavors hi va haver el canvi a les dretes més dretes, i el Pla ni es tocà ni es modificà el més mínim. El Pla va acabar quan la guerra aturà totes les institucions de la República. Desgraciadament, en els anys de després ja no ha estat així, ja he perdut el compte dels plans d'estudis de magisteri que he vist i que s'han succeït amb una velocitat vertiginosa. Ara mateix [1977] es parla d'un altre pla, on, diuen, no serà possible arribar als tres anys teòrics i un de pràctic que tingué el nostre.

»A més dels continguts del pla en si mateix, va esser un èxit per les persones que el dugueren a la pràctica. Jo vaig estudiar a l'Escola Normal de Ciutat i he de dir que en els tres anys d'estudis teòrics que vaig fer, no vàrem tenir una classe que no fos amb el catedràtic titular de l'assignatura; la figura d'adjunt no la coneguèrem. Una Normal amb totes les places cobertes, amb vuit o deu catedràtics de vertadera categoria, naturalment donava lloc que els estudis se fessin amb una serietat realment important. Per altra banda hi havia cursos de molt poc alumnat, perquè l'oposició per a entrar a l'Escola Normal era abans de començar els estudis, i segons les places que es convocaven. L'oposició era rigorosíssima i el nombre d'alumnes quedava reduït, de tal manera que férem una carrera que era, jo diria, ensenyança personalitzada. Això, avui amb cursos de dos-cents o tres-cents alumnes, ja em diràs...» (M. Rosselló Simonet a OLIVER, 1978, 213-214).

La formació pràctica dels mestres era confiada a les escoles annexes, centres d'ensenyament primari amb un règim administratiu i unes funcions especials, adscrites a les escoles normals (ROSSELLÓ, 1981).

Miquel Porcel i Riera (Manacor, 1869 - Barcelona, 1933) —director regent de l'Escola Annexa de nins de 1891 a 1931, i el millor educador que l'època moderna ha regalat a la nostra terra— omplí tota la seva vida —com a responsable de les

Pràctiques— amb una tasca paradigmàtica de formació de mestres, i protagonitzà, d'altra banda, la introducció d'un corrent d'innovació educativa inspirat en les tendències més representatives de l'activisme pedagògic (COLOM, 1984).

L'Escola Annexa femenina continuà regentada, àdhuc després de l'any 1913, per la mare Montserrat Juan.

El Museu Pedagògic Provincial

Les activitats de formació permanent dels mestres s'organitzaven al si del Museu Pedagògic Provincial (SEGUÍ, 1987). Creació de l'inspector d'Ensenyament Primari Joan Capó i Valls de Padrinas (Felanitx, 1888 - Palma, 1952) a imitació del Museu Pedagògic Nacional, i instal·lat a l'edifici de la Misericòrdia, a Palma, fou un veritable centre d'intercanvi d'idees, de promoció d'iniciatives i de vida pedagògica. Casa pairal per als mestres, s'obrí l'any 1918 i es tancà l'any 1936 (instal·lat ja a l'edifici del Consolat de Mar des de l'any 1933), any que obrí el llarg procés de depuració (OLIVER, 1986) contra tot allò que es relacionàs amb el moviment pedagògic madurat durant la República i que fos inspirat pel moviment de l'Escola Nova.

El Museu Pedagògic constituí un modèlic centre de formació permanent i rebé la col·laboració dels membres de la Inspecció (entre altres, Angelita Sempere, Fernando Leal, Lluís M. Mestras o M. Josefa López) i de gran part del Magisteri. Oferia als mestres un servei de biblioteca i de publicacions (*El Magisterio Balear* i *Boletín Pedagógico*, a més d'altres publicacions de caire monogràfic), exposicions permanents o temporals, conferències, seminaris, reunions periòdiques, cursos, viatges, colònies escolars, etc.

Com a exemple, pot resultar significativa la referència a dos cursos de gran contingut tècnic i científic i d'una considerable dimensió pedagògica: el «Curs de perfeccionament per a mestres» (CURSO, 1920), que tingué lloc a Sineu, Lluç i Felanitx l'any 1919, i el «Curset elemental de Psiquiatria amb aplicacions mèdico-pedagògiques», dirigit pel doctor Joan Ignasi Valentí i que tingué lloc al Museu durant el curs 1933-34 (OLIVER, 1986).

Difícilment s'hauria produït el fenomen del Museu Pedagògic Provincial com a catalitzador de tota la formació permanent dels mestres (aleshores dita «perfeccionament dels mestres») sense la sòlida preparació professional i la forta empenta personal de l'inspector Joan Capó, format, com els catedràtics de les escoles normals, a l'Escola Superior de Magisteri de Madrid (FERRER, 1973).

«Els devuit anys de funcionament del Museu Pedagògic constituïren una experiència única, i fins ara irrepetida, inspirada pels ideals institucionistes, de progressisme i de reformisme liberal, i absurdament segada l'any 1936, que aglutinà i mobilitzà la major quantitat de recursos humans i mitjans tècnics a favor de l'educació que mai havia estat possible.

»L'extraordinària competència tècnica i professional de l'Inspector Joan Capó, amb l'esforç il·lusionat de molts de col·laboradors, havia fet realitat un somni: posar en marxa i aprofundir en la tasca de millorar l'educació i el seu entorn, amb la convicció, tantes vegades manifestada, que les energies esmerçades en aquesta empresa es converteixen, més endavant, en fruits ben

madurs de millora social i col·lectiva.» (DIRECCIÓ GENERAL D'EDUCACIÓ, 1988, 15).

Síntesi

En síntesi, la formació dels mestres de les Illes Balears, des de l'any 1914 fins a l'any 1936, comptà amb un suport institucional excepcional, concretat en l'encertada configuració dels plans d'estudis de 1914 i professional de 1931, l'òptima preparació del professorat de les escoles normals i les circumstàncies que concorrien en les escoles annexes, d'una banda. De l'altra, i en referència a la formació permanent, cal destacar la intensa activitat promoguda al voltant del Museu Pedagògic i inspirada per l'inspector Joan Capó.

Constituiria una important omisió deixar d'esmentar una institució pública de les Illes Balears que fou present en dos moments ben decisius per al món de l'educació, presència que cal explicitar de forma ben clara i conscient: es tracta de la Diputació.

En primer lloc, cal recordar que fou Alexandre Rosselló, quan era president de l'esmentada institució, qui concedí una beca a Miquel Porcel i Riera per a la realització a Suècia del curs d'especialització de Didàctica dels Treballs Manuals (PORCEL, 1892), curs que possibilità, de forma directa i indirecta, l'extraordinària preparació del que havia d'ésser, ben aviat, director regent de l'Escola Annexa i capdavanter de la renovació educativa a casa nostra, mitjançant la influència directa sobre el professorat, com a professor de Pràctiques en primer lloc, i, en una perspectiva més general, com a divulgador de corrents i tècniques que constituïen l'avantguarda a nivell internacional.

En segon lloc, és també la Diputació la institució que patrocina i acull el Museu Pedagògic Provincial, l'any 1918, i n'autoritza la ubicació en un edifici de titularitat de la Diputació mateixa, quan n'era president, en aquesta ocasió, Lluís Alemany.

No és casual que les diputacions provincials, creades per les Corts de Cadis per difondre l'esperit liberal, es preocupassin per les qüestions educatives. La manera com durant la història —general i nostra— l'esperit liberal ha estat motor del progrés en el món de l'educació és una anàlisi que ultrapassa els objectius d'aproximació sintètica d'aquesta comunicació. Que quedi constància, però, de la decisiva influència de la Diputació Provincial, al llarg dels segles XIX i XX, en el procés de la formació dels mestres i de la renovació educativa.

Amb raó i de forma ben expressiva, durant els actes commemoratius del centenari del naixement del tantes vegades esmentat inspector Joan Capó (DIRECCIÓ GENERAL D'EDUCACIÓ, 1988), una mestra, formada segons el Pla de 1914, resumia amb aquestes paraules la seva percepció del context institucional:

¹ Durant els mesos de novembre i desembre de l'any 1988, i organitzats per la Direcció General d'Educació de la Conselleria de Cultura, Educació i Esports del Govern Balear (per iniciativa i sota la coordinació del seu titular, Bartomeu Rotger i Amengual), tingueren lloc a Mallorca, Menorca i Eivissa actes commemoratius del centenari del naixement de l'inspector Joan Capó. Entre altres, cal remarcar la creació dels premis Miquel Porcel i Riera al valor educatiu i Francesc de B. Moll a la defensa i la promoció de la llengua catalana, i la inauguració d'una làpida a la façana de l'edifici de la Misericòrdia, seu del Museu Pedagògic des de l'any 1918 fins a l'any 1933. La mestra que pronuncià les paraules transcrites durant l'acte d'inauguració d'aquesta làpida fou Margalida Bordoy i Sansó.

«Els mestres rebíem de dues institucions la nostra formació i l'estímul per al treball. De l'Escola Normal rebíem la preparació bàsica, d'un gran nivell, i una gran il·lusió. En el Museu Pedagògic hi trobàvem l'orientació, l'amistat i la possibilitat de compartir tot allò que fèiem. Ni la formació rebuda a l'Escola Normal hagués estat suficient per a la nostra vida professional sense el contacte amb el Museu Pedagògic, ni tota l'activitat del Museu Pedagògic hagués estat possible sense el fonament que en nosaltres havia posat l'Escola Normal.»¹

És un explícit reconeixement, amb un gran valor de testimoni històric, de l'absoluta necessitat d'un adequat plantejament en relació amb la formació continuada dels mestres.

Bibliografia

- COLOM, A. J. (1978): «Els inicis de l'Escola Nova a Mallorca (1910-1920)». Comunicació a les II Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans. Publicacions del Departament de Pedagogia. Facultat de Filosofia i Lletres. Ciutat de Mallorca, 36-41.
- (1984): D. Miquel Porcel i Riera *i els inicis de l'activisme escolar a Mallorca*. Centre d'Estudis Gabriel Alomar. Palma de Mallorca.
- Curso de perfeccionamiento para maestros*. (1920). Imprenta La Sinceridad. Sóller.
- DIRECCIÓ GENERAL D'EDUCACIÓ. Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Govern Balear. (1988): «Bases dels premis al valor educatiu i a la defensa i promoció de la llengua catalana». Palma.
- FERRER, S. (1973): *Una institución docente española. La Escuela de Estudios Superiores de Magisterio*. Madrid.
- MEC. (1982): *La reforma de la formació de profesores de EGB*.
- OLIVER, J. (1978): *Escola i Societat. L'ensenyament a les Illes en el segle XX*. Edit. Moll. Ciutat.
- (1985): Joan Comas i la *Política Educativa de la Segona República (1936-1939)*. Servei de Publicacions de la Universitat de Palma de Mallorca.
- (1986): «Dr. Joan Ignasi Valentí Marroig. *In memoriam*». *Lluc*. Juny. 4-5.
- (1986): «Procés a l'Escola Normal». *Baleares*. 30 de novembre. VI-VIII.
- PORCEL, M. (1892): *Los trabajos manuales en la Escuela Primaria*. Imp. Tipográfica Provincial. Palma.
- ROSSELLÓ, M. (1981): «Notes sobre l'Escola de Pràctiques». Escola Universitària de Professorat d'EGB. Lliçó inaugural del curs acadèmic 1981-82. Ciutat de Mallorca.
- SEGUÍ, A. (1987): «El Museu Pedagògic Provincial de Balears (1917-1936)». Comunicació a les IV Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans. *Full Informatiu de la Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana*. Núm. 5. 146-151.

